

бөрләрindən, мүәллимләрден вә эләчә дә валидейләрден бөйүк вә кәркин әмәк тәләб эдән бир ишдир. Тәссүф ки, һалә мәктәбләринизин һамысында бу кәркин вә шәрәфли әмайә гатлашмағы үстүн тутмулар. Һәмин мәктәбләрин етишдирмәләриндә әдәб гайдаларынын мөһкәм адәт һалына кечмәмәси буну кәстәрди.

Тәрбийә ишиндә, о чүмләдән адәтләр тәрбийәсиндә сөзчүлүк, узун-узadı, тәнкә кәтиричи өйүл-насиһәтләр файдасыздыр. Әсл мәсәлә ишин тәшкилиндә, тәрбийә шәрәтинин тәшкилиндәдир. Әкәр мәктәбдә мөһкәм вә сарсылмаз гайда, режим йохдурса, онун шакирдләриндән интизам адәтләри тәләб әтмәк абәсдир. Әкәр мүәллим һәмешә зәнк вуруландан 3—4 дәгигә кеч синфә кәлирсә, онун өз шакирдләринә дәрсә кечикмәмәк, вахты гиймәтләндирмәк һаггындакы нәсиһәтләринин на кимдә тәсири ола биләр? Әкәр мүәллим 45 дәгигәлик дәрсин һәр бир дәгигәсиндән сәмәрәли истифадә әтмәйә сәй кәстәрмирсә, дәрсә һазыр кәлмир, вахтын мүәййән һиссәсини бош кечирсә, онун шакирдләриндән сәмәрәли ишләмәк, вахты гиймәтләндирмәк адәтләри тәләб әтмәк олармы?

Биз вәрдин вә адәтләрин физиоложи әсасыны динамика стереотип тәшкил әтдийини кәстәрдик. Лакин динамика стереотип дәйишмәз дейилди. Харичи шәрәит, организмә олан тәсириләр системи дәйишдикдә стереотип дә дәйишир вә ени гычыг-ләндиргичләр системинә мувафиг кәлән ени стереотип яраныр. Демәли, вәрдин вә адәтләр дә дәйишәрәк, ениллери илә әвәз олуна биләр.

Лакин, шәрәитин дәйишмәси илә әлагәдәр оларак стереотипин дағыл-масы асанлыг-ла баша кәлмир. Бу просес әсәб системи үчүн аз я чох чәтинлик тәрәдир вә бәзи мәнфи һиссләрин әмәлә кәлмәсинә сәбәб олур. Бәзи адәтләрин арадан гал-

дырылараг, ениллери илә әвәз әдил-мәсиндәки чәтинлик дә мәһз буну ла изаһ олунур. Енидән тәрбийәнин тәрбийәдән чәтин, һәм дә бәзән чох чәтин олмасынын физиоложи сәбәбин бу тәшкил эдир. Бурадан чыхарылмалы олан мүһүм педагожи нәтичә бундан ибарәтдир ки, сонралар йох әдилмәси үчүн чохла әмәк вә гүввә сәрф олунмасыны тәләб эдән мәнфи адәтләрин әмәлә кәлмәсинә йол вермәмәк үчүн бу иши һалә мәктәбә гәдәр дөврүн лап әвәлләриндән башла-малыдыр. Мәктәб гәдәр тәрбийә мүәссисәләриндә вә аиләдә һәят шәрәитини элә тәшкил әтмәк ла-зымдыр ки, о, ушаглардә мүсбәт адәтләр әмәлә кәлмәсини тәмин әтсин. Мәктәб элми чәһәтдән дүзкүн мәсләһәт вә кәстәрмишлери илә бу ишдә аиләйә яхындан кәмәк әтмә-лидир.

Бүтүн бунларла бәрәбәр, һаләлик мәктәбә ени кәлән ушаглар, бәзәк өвләрилә мәнфи адәтләр дә кәтириләр. Бурада мәктәбин иши чәтинләшир. О кәһнә стереотипи да-гытмалы, дүзкүн тәлим шәрәити вә тәрбийәни тәсириләр тәшкил әт-мәк вәситәсилә ени стереотип ярат-малыдыр. Бу да асанлыг-ла баша кәлмир. Һәтта кәһнә стереотип по-зулдугдан сонра белә, онун бәзи изләри өзүнү вахташыры кәстәрә биләр. Бу, хусусән ени стереотип лазыми гәдәр мөһкәмләндирилмә-дикдә өзүнү кәстәрир. Ени вә кәһнә стереотипләр арасындакы бу муба-ризәни тәрбийә ишиндә мүтләг нә-зәрә алмалыдыр. Мәнфи адәтләрин йох әтмәк, мүсбәт адәтләр тәрбийә әтмәк үзрә апарылан иши әзмлә вә ардычыл оларак давам әтдирмәк лазымдыр. Һәр һансы бир мәнфи адәти йох әтмәк гәрарына кәлдик-дән сонра, бу сәһәдәк ишдә һеч заман, ән кичик бир күзәштә белә йол вермәмәли, енилмәз тәкидчилик кәстәрмәлидир. Бу чүр ирадә гүв-вәси, мүсбәт адәтләр тәрбийәси үчүн дә әсәс шәрәитдир.

ТӘЛИМ ВӘ ТӘРБИЙӘ ИШИНДӘ ШАКИРДЛӘРӘ ФӘРДИ ЯНАШМАГ ҺАГГЫНДА

(Бакы, 46 нөмрәли мәктәб мүәллимләринин иш тәчрүбәсиндән)

Сов.ИКП-нин XIX гурултайы мәктәбдә тәлим-тәрбийә ишинин гүвәтләндирилмәси сәһәсиндә мүәл-лимләримизин гаршысында чидди вә мәс'ул вәзифәләр гоймушдур. Бу вәзифәни еринә етирәркән мүәллим-ләримиз мәктәбләрин тәлим-тәрби-йәсиндә чох мүһүм әһәмиййәти олан мәсәләйә—шакирдләрә фәрди янаш-маг мәсәләсинә чидди фикир верир-ләр.

Бунунла белә һалә бир чох мүәл-лимләримиз шакирдләрә фәрди янашмағын дүзкүн йолларыны яхшы билмир, бәзән исә бу иши кифайәт гәдәр гиймәтләндирмирләр.

Биз бу мәғаләдә һәр бир шакирдә һәссас янашмаг йолу илә бир сыра табәгчыл мүәллимләрин тәлим-тәр-бийә сәһәсиндә чох яхшы нәтичәләр әлдә әтдийини кәстәрмәйә чалыша-чағыр.

Бакы Шәһәр району 46 нөмрәли мәктәбин мүәллим коллективи ша-кирдләрә фәрди янашмаг мәсәләси-нә һәср әдилмиш «Педагожи муһа-зирәләр» кечирмишдир. Һәмин педа-гожи муһазирадә мәктәбин бир нечә мүәллими шакирдләрә фәрди янаш-мағын методлары һаггында муһази-рә охумуш вә бу сәһәдә өз марәғли тәчрүбәләрини тәһлил эдиб үмуми-ләшдирмишдир. Шакирдләрә фәрди янашмаг методлары илә охучулары таныш әтмәк мәсәләдә биз, һәмин мәктәб мүәллимләринин иш тәчрү-бәләринин тәһлилин веририк.

Тарих вә СССР Конституциясы мүәллими А. Казаринова өз ишинин бүтүн мәрһәләләриндә шакирдләрә фәрди янашманы һәятә кечирир.

Тарих вә СССР Конституциясы дәрсләриндә о, бир гайда оларак нәшкәи материалы изаһ эдир, һәм дә ону мөһкәмләндирир. Материалы гаврамаг просесиндә мүәллим ша-кирдләри диггәтлә өйрәнир. Бу, ша-кирдләрин ядлашыны, гулаг асмаг, үмумиләшдирмәк, нәтичә чыхармаг вә с. бачарығыны мүәййән әтмәйә имкан верир.

А. Казаринова белә һесаб эдир ки, шакирдләрә фәрди янашмаг онла-рын мөвчуд фәрди хусусиййәтләринә уйғунлашмаг дейил, һәмин фәрди хусусиййәтләри даим өйрәниб тәк-милләшдирмәк лазымдыр. А. Каза-ринова диггәти дағыныг, ядлашы зәиф олан вә эләчә дә мүәййән мәсә-ләни үмумиләшдирмәйи бачармаган шакирдләри мүәййәнләшдирмиш вә һәмин шакирдләрин диггәт вә ядла-шыны вә эләчә дә үмумиләшдирмәк бачарығыны тәлим просесиндә ин-кишмаг әтдирмәк вәзифәсини гаршыя гоймушдур.

Элә мүәллим вар ки, материалы дәрсин бир мәрһәләсиндә ялынз зәиф шакирдләрдән, дикәр мәрһәлә-синдә исә ялынз гүввәли шакирдләр-дән сорушур вә беләликлә зәиф ша-кирдләри даим чалышдырмаг вә ирәвиләтмәк гайғысына галмыр. Он-лардан фәрғли оларак А. Казарино-ва билийн зәиф олан шакирдләри

дәрсин бүтүн мәрһәләләринә чәлб эдир. Мүәллим буну бирдән дейил, зәиф шакирдләр гаршысында кетдикчә даһа мүрәккәб вәзифәләр гоймаг просесиндә тәдричлә һәятә кечирир.

Мәсәлән, мүәллим VIII синифдә кечилән материалны мөһкәмләтмәк үчүн диггәти дагыныг вә биликчә зәиф олан А. вә Б.-дән сорушмушдур. Нәтичә вурмағы исе орта били-йә малик шакирд Г.-йә тәклиф этмишдир.

Зәиф шакирдләр һәр һансы бир мәсәләни бурахдыгда, дүзкүн чаваб вермәдикдә орта вә гүвәли шакирдләр һәмнин материалны мөһкәмләтмә-йә көмәк этмишләр.

Эв тапшырыгынын еринә етирил-мәсини йохладыгда исе А. Казарино-ва зәиф биликли шакирдләрә хүсуси диггәт верир, һәмнин шакирдләрә тез-тез ерләриндән данышдырыр вә чох вахт язы тахта-сынын гаршысы-на чагырмагла сорушур.

А. Казаринова бу һагда ланышар-кәй дейир:

— Мән шакирдләрин дәрс ери-дән данышмасына һәмишә гий-мәт вермирәм. Лакин шакирдләр ялыыз айры-айры суаллары дейил, эв тапшырыгыны данышдыгда мән ердән верилән чаваблары да нәзәрә алыр вә гиймәт верирәм. Бу заман дейирәм ки, эв тапшырыгыны филан шакирд еринә етирмиш, ләкин әвәлчә кечилән материалдан филан свал-лара чаваб вермәмишләр. Буна көрә дә ени материал һаггына эв тапшы-рыгыны сорушагда бәрәбәр, кечән материалын мәнмисәнчлмәси һаг-гында да һәмнин шакирдә бир-ики суал верирәм.

Зәиф шакирдләр бчирләр ки, мүәллим дәрслә сылаған мутлаг со-рушачагдыр. Буна көрә дә онлар мүнәтәзм олараг дәрсләрини һазыр-лайылар. Мәсәлән, шакирд А. дәрс илинин әвәлиндә VII синифдә та-рихлән зәиф гиймәт алмышды. А. Ка-заринова һәмнин шакирдә фәрди янашмыш, ону чалышдырмыш вә нә-тичәдә шакирд А. керилийини ара-

дан галдырараг яхшы охуянлар сы-расына чыхмышдыр.

Кечән ил VII синифдә мүвәффа-гийәтлә охуян бир шакирд бу ил биринчи рүб мүддәтиндә райондә олдуғу үчүн програмдан чох керә галмышдыр. Мүәллим һәмнин ша-кирдлә айрыча мәшгул олмуш вә ери кәдикчә бурачылан материал-лар һаггында сорушмушдур. Нәти-чәдә инди һәмнин шакирд «Б» гий-мәтлә охуыр.

VII синиф шакирди Х. өз чәсарәт-сизлий илә фәргләнриди, О, дәрсдә чаваб вереркән һәмишә ағлайырды. Буна бахмаяраг материалы мүнә-тәзм өйрәнән бу шакирд юхары орта бачарыға малик иди. Һәмнин ша-кирддә өз гүвәсинә инам яратма-вә ону руһландырмаг лазым иди. Шакирди һәйәчанландырмамаг үчүн мүәллим Казаринова әвәлчә ери-дән галдырмагла ондан сорушмуш-дур. Инди һәмнин шакирд язы тахта-сынын гаршысында да чох сакит вә инамла чаваб верир вә чәсарәтсиз-лик аламәти көстөрмир.

А. Казаринова йолдаш шакирдләр-ин саяси көрүш даирәсини инки-шафәт етидреркән дә онлара фәрди янашмаг үсәлулдан мәһарәтлә исти-фада эдир.

А. Казаринованын дәрс дедийи си-нифләрдә кечилән материаллары әвәлләрдә анчаг гүвәли шакирдләр мүасир һәятлә алағәләндримәйи бачарырдылар. Буну мүәййән етидикдән сонра мүәллим орта биликли ша-кирдләрдән да сорушмаға башлады. Мүәллимин сәйи нәтичәсиндә бирин-чи рүбүн ахырында исе зәиф ша-кирдләр дә кечилән материаллары мүасир һәятлә даһа яхшы алағәлән-дримәк бачарығына ййәләндиляр.

Бу мүнүм кейфийәти шакирд-ләрә нечә ашыладығы һаггында данышаркән, А. Казаринова йол-даш дейир:

— Зәиф шакирдләрә мән һәмишә диггәт верирәм. Онларын радио гу-лаг асмаларыны, гәзет охумалары-ны, баша дүшмәдикләри чәтин сөз-ләрин лүғәтини тәртиб етмәләрини

мән тез-тез онлардан сорушурдум. Бу зайдан мән һәр бир шакирдин өзү үчүн лүғәт дәфтәри дүзәлтмәсинә бөйүк әһәмийәт верирдим. Һәмнин лүғәт вәситәсилә айры-айры шакирд-ләрин гәзет охуб-охумадыгларыны мүәййән етмәк чәтин дейилдир. Мүн-тәзм олараг гәзет охумаг вәрдиши шакирдләрин нитгини зәкинләш-дирмиш вә һәр бир шакирди вә онун инкишафына даһа ахындан өйрән-мәйә имкан вермишдир. Шакирдләр-дә гәзет охумаға яраган мараг вә лүғәт тәртиби VII синиф шакирдләр-и А., Т. вә башгаларына хүсусилә яхшы тәсир көстөрмиш вә онлар чидди сурәтдә ирәлиләмишләр.

Шакирдләрин саяси көрүш даирә-сини кенишләндирмәк вә дәринләш-дирмәк мәгсәдилә А. Казаринова ССРИ Конституциясы дәрсләринин ахырында һәфтә мүддәтиндә чарә һадисәләр һаггында шакирдләрин она мәлумат вермәси үчүн 5—8 дө-гигә вахт айырыр. Биринчи рүбдә белә мәлуматлары даһа гүвәли ша-кирдләр веридиләр. Сонрадан мү-әллим орта гүвәли вә зәиф ша-кирдләрә вә бу тәдбирә чәлб этмиш-дир.

Шакирдләрин саяси чәһәтдән ин-кишафы програм материалынын мән-мисәнчлмәсинә вә мәктәбилиләрин нигт инкишафына, зәиф шакирдләр-ин ирәлиләмәсинә чох көмәк эт-мишдир.

1957/58-чү дәрс илинин әвәлиндә ики VIII синиф үчүн тарих дәрнәйи тәшкил эдилмишдир. А. Казаринова дәрнәк ишиндә дә шакирдләрә фәр-ди янашма методуну һәятә кечирир. Мүәллимин мәсләһәти илә әвәлчә даһа гүвәли шакирдләр дәрнәкдә мә'рузәләр етмишләр. Сонрадан исе зәиф биликли шакирдләр дә бу исе чәлб олунмуш вә даһа асан мөвзу-ларда мә'рузәләр етмишләр. Сонра-дан бу мөвзулар кетдикчә мүрәккәб-ләшдирилмишдир. Бу тәдбир ша-кирдләрин билийинин сүр'әтлә арт-масына сәбәб олмушдур. Нәтичәдә зәиф шакирдләрлән С. XVII әсрдә «Рус дөвләтинин мәдәнийәти» кими

чәтин мөвзуун да өһдәсиндән мүвәф-фәгийәтлә көлмишдир. Әвәлләрдә дәрнәкдән мүвәффаг олман шакирд А. кечилән бөлмәнин үмумиләшдир-рилмәсинә һәср эдилмиш Украйна-нын рус дөвләти илә бирләшмәсинин әһәмийәти мөвзуунда чох мәзмунлу мә'рузә етмишдир.

Дәрнәкдә кечирилән мә'рузәләр шакирдләрин саяси көрүш даирә-синин кенишләнмәсинә, онларда кол-лективизм, интернационализм вә со-вет вәтәнпәрвәрлийи тәрбийәсинә һейли көмәк этмишдир. Шакирдләр дәрнәкдә һәмчинин програм мате-риалынын кенишләндирилиб дәрнә-ләшдирилмәсинә һәср олунмуш мә'-рузә илә чыхыш етмишләр. А. Каза-ринова йолдаш шакирдләрлән мә'ру-зәчиләр тәйин эдәркән онларын ма-раг вә үмуми инкишафыны нәзәрә алмышдыр.

Бүтүн бунларын вә башлычасы исе шакирдләрә фәрди янашмағын нәтичәсиндир ки, А. Казаринова йол-даш биринчи ярым илдә бүтүн си-нифләр үзә шакирдләрин 100 фәиз мүвәффагийәт гәзанмаларына наил олмушдур.

Мүәллим айры-айры шакирдләрин керилийини арадан галдырмаға вә бүтүн шакирдләрә мүвәффагийәтлә чалышдырмаға наил олмуш, һәм дә шакирдләрин өйрәнмәк просесиндә онларын мөсбәт фәрди кейфийәтләр-ини инкишаф етидримшдир. Мәсә-лән, мүәллим мүәййән етмишдир ки, VIII синиф шакирди Г. шенр языр, шакирд М. яхшы шәкил чәкир, ша-кирд П. маһны охуыр вә драм дәр-нәсиндә иштирак етмәйә хүсусилә һәвәс көстөрир. Шакирд В. шенр чох яхшы охуыр. Шакирд С.-ни абстракт тәфәккүрү чох инкишаф етмишдир вә с.

А. Казаринова йолдаш шакирдләр-ин бу хүсусийәтләриндән тәдрис просесиндә мәһарәтлә истифада ет-миш вә тәлим мүвәффагийәти үчүн шакирдләрин мөсбәт кейфийәтләр-ини даһа да мөһкәмләндирмишдир.

Шакирдлэрин сяси көрүш даирасынын вэ материалы мүстэбил мөһимсэмэк вэрдидишини артмасы вэ төкмиллэшмэси онларын нигт инкишафына чох яхшы тәсир кестәрир. Мүәллим програм материалы вэ сяси мөвзүләрда яхшы мөвзүэ этмәи бачаран шакирдлэри мүәйялэшдирмиш вэ онларын бу сәһәдәки бачарыгы мүхтәлиф үсулларда инкишаф этдирмишдир.

Мүәллим Р. Н. Бенкенштадт V—VII синифләрда рус дили дәрсиңдә шакирдләрә фәрди янашмыш вэ дил тәдрис үзрә бүтүн иши элә гурмушдур ки, шакирдләр ана дилинин бөйүк тәсир гүдрәтини аңласынлар вэ дәриндән дәрк этсинләр.

Р. Н. Бенкенштадт шакирдлэрин керидә галмаларынын гаршысына алмаг үчүн ашагыдакы мәсәлэләри әәрури һесаб эдир: 1) шакирдләр тәрәфиндән програмын чәтинликлә мөһимсәнилән айры-айры бөлмәлэрини методик чәһәтдән диггәлз ишләпкә һазырламаг, 2) бүтүн синиф үчүн характерик олан нөгсанларә мүәйяң этмәк вэ онларын арадан галдырылмасына чалышмаг, 3) шакирдлэрин тәһсил ишиндәки фәрди нөгсанларыны өйрәнмәк вэ онларә арадан галдырмаг үчүн сәйлә чалышмаг.

Мүәллим Бенкенштадт шакирдлэрин сәһәлэрини тәһлил эдир вэ һәр бир шакирдин фәрди хүсусийәтлэринә уйгун олараг онун керилийини арадан галдырмаг үчүн тәдбир көрүр.

Шакирдлэрин дәрсдә керилийи вэ икинчи ил әйни синифдә галмаг һаллары ил мұбаризә мәктәбин мүһүм вәзифәлэриндән биридир. Бир чох шакирдләр мәктәбдә әсас тәдрис фәһләриндән олан ана дилиндән хүсусилә гейри-мүвәффәг охуялар. Мәһз буна көрә дә ана дилинин тәдрисиндә һәр бир шакирдә хүсусилә фәрди янашмаг тәләб олунар.

Айры-айры шакирдин ана дилиндән керидә галмасынын конкрет сәбәплэрини өйрәнәрәк, онларын керилийини арадан галдырмаг вэ мүвәф-

фәгийәтлә охумаларына наил олмаг тамамилә мүмкүндүр. Мүәллим Бенкенштадт илк нөвбәдә мәһз бу мәсәлә илә чидди мәшғул олур. О, һәр бир шакирдин ана дилинин язысында вә я шифаһисиндән бурахдыгы сәһәлэри диггәтлә өйрөнмиш, тәһлил этмиш вэ мәһз һансы шакирдә нечә көмәк этмәк йолларыны мүәйялэшдирмишдир. Сонра мүәллим шакирдлэрин исмин, сифәтин, бағлайчыларыны вэ с. орфографиясына аңд олан сәһәлэрини арадан галдырмаг үчүн лазым тәдбирләр көрмүшдүр.

Мүәллим чәтин сөзләр вэ язы гадалары һаггында изаһат верир, грамматик тәһлил, йохлама имлә вэ с. апарыр, шакирдләрә чәтинлик чәдидкләри бөлмәләрә аңд тапшырыглар верир. Бундан сонра мүәллим шакирдә фәрди тапшырыг верир, бу һүн еринә әтирилмәсини йохлайыр. Лазым кәлдикдә мүәллим чәтин бөлмәләр үзрә тез-тез әләвә мәшғәләр кечирир, чәтин бөлмәләр үзрә мүмарисләр вэ тәһлил заманы шакирдләрә фәрди иш апарыр. Мүәллим Бенкенштадт шифаһи нигти әәиф олан шакирдләрә чүмләләр үзрә элә тәһлил апармаға чалышыр ки, бу да онларын үслүб вэ нигт инкишафына, дургу ишарәлэрини дүзкүн ишләтмәлэринә, савад мәдәний йәтлэринин инкишафына сәбәб олур.

Мүәллим шакирдлэрин язы ишлэрини йохламагға онларын сәһәлэри һаггында мәлүмат тәртиб әтмишдир ки, бу да синифдә нә гәдәр вә нә кими сәһәләр бурахылдыгыны вэ һансы шакирдин нә кими сәһә йол вердийини мүәйялэшдирмәйә имкаң вермишдир. Мүәллим бу мәлүмат әсасында исә бүтүн синиф үчүн характерик олан үмуми сәһәлэри мүәйяң этмиш вэ бунларә группашдырмышдур.

Мүәллим шакирдләр тәрәфиндән бурахылмыш сәһәлэрин арадан галдырылмасы үчүн хүсуси план тәртиб әтмишдир.

Шакирдлэрин чәтинлик чәдидий бөлмәләр вэ бурахдыглары характерик сәһәлэри группашдырмагға

мүәллим синиф үзрә мүмарисләр вә һәр бир шакирдлә фәрди мүстәбил иш үчүн материал сечир вэ бу материалларын өйрәнилмәсини элә бурадәчә әләвә мәшғәләрдә һәятә кечирир.

Мүәллим Бенкенштадт дәрс мүвәффәгийәтини йүксәлтмәк үчүн синиф шакирдлэринин күндәлик мүвәффәгийәтинин чиддийәтлә изләйр вэ бүтүн мүәллимләр вэ валидәйләләрә смх әләвә сахлаяраг бу вә я башға сәбәб үзүндән әәиф гиймәт алаң шакирдләр һаггында вахында тәдбир көрүр. Бунун үчүн мүәллим онларә фәрди көмәк этмәкдән башға, һәр бир шакирдин фәрди хүсусийәтлэрини, бачарыгларыны өйрәнәрәк шакирдлэрин бир-биринә гаршылыглы көмәйини тәшкил әтмишдир. Керидә галан шакирдләрә фәрди көмәк этмәкдән башға мүәллим лазым олдуғу һалларда һөһин шакирдлэрин әләвә мәшғәләрә, мәсләһәтләрә кәлмәсини тәһмин әтмиш вэ бу йолла онларә чалышдырмышдир.

Мәктәбин мүәллим Л. Петре һаглы олараг гейд эдир ки, һәр бир шакирдин керидә галмасынын фәрди сәбәпләри вәрдыр.

Шакирдин керидә галмасынын ики әсас сәбәби вәрдыр. Бунлардан бири шакирддән асылы олан, дикәри исә ондан асылы олмаян сәбәпләрдир.

Шакирддә чалышмаг габилйәтинин чатышмасы, фәһни гиймәтләндирмәмәк, мүвәггәти олараг башға фәһнә, яхуд тәһсилә әләгәдәр олмаян ишләрә уймаг, тәнбәллик, тәһсил вәзифәсинә мәс'улийәтсиз мүнәсибәт керилийин шакирддән асылы олан сәбәпләридир.

Дәрсдә керилийин шакирддән асылы олмаян сәбәпләри бунлардыр: хәстәлик, әвәали синифләрдә әәиф һазырлыг, дәрсин әәиф тәшкили, әв шәраитинин яхшы олмасы, үзүрлү сәбәпләрә көрә дәрс бурахмаг, бәзи фәрди кейфийәтләр: мәсәлән, яддашын әәиф олмасы, фикир дағыныгы вә с.

Мүәллим Л. Петре, шакирдлэрин фәрди хүсусийәтлэрини мүшәһидә этмәк йолу илә белә бир нәтичәйә кәлмишдир ки, керидә галан шакирдләрә иш онларын конкрет нөгсанларынын вэ биликләриндәки кәсир чәһәтлэрин дәриндән өйрәнилмәсини тәләб эдир.

Бунуңла белә шакирдлэрин керилийини аңчаг тәһсил ишиндә олан нөгсанларә изаһ этмәк сәһә оларды. Мәсәлән, Л. Петре тәһлим-тәрбия заманы баш верән беш чәтин һалы нөзәрдән кечирмиш вэ тәдгиг әтмишдир. Шакирд А. ушаг хәстәлийинә тутулмуш вэ бу да онун тәһсил ишинә мәнфи тәсир кестәрмишдир. Шакирд К. рус дилинин мөһимсәнилмәсинә уйгун олмаян бир шәрантдә тәрбийәләнишдир. Шакирд А. пәлтәк иди. Чох әсәби, үркәк, инамсыз олан бу шакирд мүәллимдән гөрхүрдү. Шакирд В. дәчәл вә әсәби иди. Онун диггәти әәиф инкишаф әтмишди. И. гапалы вә өзүңү севән вә уғанчаг шакирд иди. Онун әләв чалышмасы үчүн лазым шәрант йох иди.

Бу беш һалдан икисиндә биз, шакирдлэрин физики чәһәтдән нөгсанлы олдуғуну көрүрүк. Дикәр үч һалда исә тәрбийәви ишин өзбашына бурахылмасы характериндә олан нөгсанлардыр ки, бунлар, шүбһәсиз, тәдрис ишинә мәнфи тәсир кестәрир.

Шакирдә фәрди янашмаг яһнәз онун билгийәдәки кәсир вә тәдрис ишиндәки нөгсанларына әсәсләнә билмәз. Шакирдә фәрди янашмаг онун бүтүн һәз вә давраһына һаггында там тәсәввүрә малик олмағы, онун нөгсан вә кәсир чәһәтлэрини арадан галдырмаг вә мүсбәт чәһәтлэрини инкишаф әтдирмәк үчүн хүсуси үсулларын тәтбигини тәләб эдир.

Мүәллим Л. Петре шакирдлэри ваһимә, гәтийәтсизлик, өз гүвәләринә инамсызлыг вә с. мәнфи хүсусийәтләрдән азад әтмәк үчүн бөйүк сәй кестәрир. Характерикдир ки, мүәллим шакирдләрә олан мәнфи фәрди хүсусийәтлэри тәкчә өзү дедир.

йил, башга муаллимлэринь ва ушаг коллективинин көмөйиллэ хэята кечирмишдир. Муаллим тэлим-тэриб-йэ ишиндэ синфин, бүтүн муаллимлэрин, валидейлэрин, пионер ва синиф рэббэринин биркэ, сых шараңта ишлэсэсинэ наыл олмушдур. Бүтүн коллективин умуми гүвэсинлэ һэр бир шакирдин характерик хусусийэтлэринин, эв шараңтики, дэрсдэ керидэ галмасы ва давраынышындакы кэсир чәһэтлэри доғуран сәбәблэри яхшы өйрәнмэк ва бунлары арадан галдырмак мүмкүн олмушдур.

Беләликлә, мәктәбин габагчыл муаллимлэри өз шәхси мушәһидэлэри ва бүтүн мәктәб коллективинин көмөйи илэ айры-айры шакирдлэрин характеристикасыны мүййән эдәрәк, онларын фәрди хусусийәтлэринэ уйғун оларак өз тәрбиһәви планларыны әләгәләдирмишләр.

Мәктәбин габагчыл муаллимлэриндән Я. Гавенски шакирдлэрин чатышмаян ва нөгсән чәһәтлэрини арадан галдырмак үчүн һәр шейдән әввәл онларын мүсбәт хусусийәтлэринә әсасланарак, һәмин мүсбәт кейфийәтлэрини мөһкәмләндирмәклә чох дүзкүн һәрәкәт этмишдир. Я. Гавенски мәнз бу үсүлдән истифадә этмәклә тәбиһият дәрсләриндә шакирдлэрин фәрди хусусийәтлэринә һассаслыгла янашыр, онларын мүсбәт кейфийәтлэрини инкишаф этдирмәк, мәнфи кейфийәтлэрини исә арадан галдырмак үчүн инадла чалышыр.

Я. Гавенски шакирдлэрин билийини йохларкән онларын һәр биринә фәрди янашыр, тәлим ишинә тәсир эдән шакирдлэрин умуми һазырығыны, гаврайыш габиллийәтини, тәфәккүр сүрәтини ва дикәр амилләр нәзәрә алыр. Мәсәлән, белә һаллар олвр ки, фәнни яхшы билмәлэринә бахмаярак бәзи шакирдләр яваш-яваш, тәләсмәдән данышыр, һәр бир сөзү өлчүб-бичәрәк ифадә эдирләр. Шакирдлэрин белә арамла чаваб вермәси, онларын тәләсмәдән данышмасы бәзи муаллимлэрин хошуна кәлмир ва һәмин муаллимләр белә шакирдләрә дүзкүн олмаярак

ашағы гиймәт верирләр. Бу исә шакирдлэрин наразылығына сәбәб олвр.

Я. Гавенски йолдашын рәһбәр олдуғу синифдә белә бир һадисә баш вермишди: шакирд Ф. бир сыра муаллимлэрин дәрсиндә орта гиймәт алмышды. Бунун башлыча сәбәби о иди ки, һәмин шакирд язы тахтасына чағырылан заман чаваб вермәк үчүн муаллимин суалы үзәриндә чидиййәтлә фикирләшир, материал чох агыр-ағыр, тәләсмәдән изәһ эдир ва санки һәр бир сөзү ифадә этмәкдән габаг өлчүб-бичирди. Бәзи муаллимләр верилән суалларә тәзликлә сон гоймак истайәрәк, педагожи мувазинәти итирир, әсәбиләшмәйә башлайыр ва «тез ол!» дейә һәмин шакирди тәләсдиридиләр. Буну көрән шакирд Ф. исә һәйз-чаңланыр ва чашырды. Бүтүн буналарын нәтижәсиндә Ф. мәктәбдә орта биликли шакирд кими шөһрәт тапмышды. Шакирд Ф.-нин атасы һатта бу мөвзуда муаллим Гавенски илэ сөһбәт этмиш ва бәзи муаллимләрдә кифайәт гәдәр педагожи һассаслыг олмадығындан шикайәтләнмишди.

— Бүтүн буналары нәзәрә аларак мән шакирд Ф. илэ даһа яхындан мәшғүл олмаға башладым, дейә муаллим Я. Гавенски нағыл эдир, — өз дәрсимдә тез-тез ону чағыраар кечдийим мөвзуу сорудум. Бу заман мән шакирди тәләсмәкдән чөкиндирир ва онун яваш-яваш вә фикирләшәрәк чаваб вермәсини тәләб эдирдим.

Бу чүр мүнәсибәт шакирди һәвсәләндирди, онун чәсарәтини артырды. Доғрудур, шакирд бүтүн буналары нәтижәсиндә ади данышығындаң сүрәтлә данышмаса да, һәр һалда өз фикрини сакит вә инамла ахыра гәдәр давам этдирирди. Башлычасы исә бу тәдбир шакирдин даһа яхшы, ардычыл вә дүшүнүлмүш һалда данышмасына сәбәб олду. Беләликлә, әввәлләрдә орта биликли сабылан шакирд Ф. инди Мичурини тәлиминин әсасларыны яхшы вә дүзкүн билир, өз фикирлэрини биткин ифа-

дә эдир, фактлары үмумиләшдирәрәк, истәнилән нәтижәни чыхарыр.

IX синиф шакирди С. илк дәрсләрдән «Этибарән дарвинизм әсасларыны мәннимсәйә билмир вә бу барадә зәиф билийә малик олдуғуну кәстәрирди. Бир дөфә сорғу заманы һатта о, «2» гиймәт алмышды. Я. Гавенски яхындан таныш олмаг нәтижәсиндә һәмин шакирдин ирадәсинин зәиф инкишаф этдийини вә она чидди тәләбкарлыг кәстәрмәк лазым олдуғуну мүййәнләшдирмишди. Муаллим бир нечә дөфә ону ериндән дүрғүзарак сорумушдур. Нәтижәдә шакирд муаллимин инадкарлыг вә чидди тәләбкарлығыны көрәрәк, дәрсдә мувафәфәг гиймәт алмаға башламышдыр.

IX синиф шакирди Т. икинчи ил эйни синифдә галмышдыр. Бу ил дә о, яхшы охумурду. Дәрс сорудулгда һәмин шакирд материалы я өйрәнмәдийини «этираф эдир, я да бир тәһәр чаваб верирди.

Я. Гавенски һәмин шакирди нечә чалышдырдығы һаггында данышаркән дейир:

— Мән һәмин шакирдә бир нечә илдр ки, дәрс дейирәм. Ону нечә чалышдырмаг үзәриндә мән бу ил хусусилә чидди фикирләшдим, шакирдин мәншәт шәраити илэ даһа яхындан таныш олуб, фәрди кейфийәтлэрини бир даһа көтүр-гой этдим. Нәтижәдә йәгин этдим ки, дәрсә мәсуулийәтсиз мүнәсибәтдән башга һәмин шакирдин пис охумасына манә олан даһа һеч бир сәбәб йохдур. Мән әввәлчә һәмин шакирдә чох чидди вә тәләбкарлыгла янашмағы вә дәрсә яхшы мүнәсибәт кәстәрмәйи она баша салмаға башладым. Ләкин мәнмн бу чәһдим баш тутмады. Буна көрә дә башга чәһәтдән шакирд Т.-йә янашдым, онда олан мүсбәт чәһәтлэри ахтарыб тапдым ва буналары хусусилә инкишаф этдирмәйә башладым. Шакирдин язмаг бачарығыны нәзәрә аларак И. В. Мичуринин һәят вә фәалийәти һаггында мәрзуә язмасыны она тапшырдым. И. В. Мичуринин һәят вә фәалийәти илэ маралланан шакирд

чох яхшы мәрзуә язды. Бу иш үчүн мән она «4» гиймәт вердим. Бундан сонра һәмин шакирд тәбиһият фәннини хусусилә севмәйә башлады, дәрслэрини, эв тапшырыгларыны вахтында һазырлады.

Шакирд А. әмәйи севмәклә фәргәләнирди. Ләкин о чәсарәтсиз олдуғундан чох вахт өз гүввәсинә, өз билийинин мөһкәмлийинә инанмыр вә дәрси данышаркән, санки «писдир» дейә муаллимини она ирад тутачағындан горхурду. Муаллим Я. Гавенски шакирд А.-нын характериндә олан бу хусусийәти мушаһидә этмиш вә онун һәрәкәтлэрини даһа дигәтлә изләмәйә башламышдыр. Һәмин шакирд чох интизамлыдыр. О, өз шакирд йолдашларыны чавабларына дигәтлә гулаг асыр, данышығы заман муаллимдән көзүң кәкмир. Верилән тапшырыглары вахтында вә дүрүст ичра эдир. Ләкин онун чүрәтсизлийи өзүнү һиссә этдирир вә мәнфин нәтижәләрә сәбәб олурду. Мөвзуу шәрһ эдәркән шакирд фикрини чашдырыр, айры-айры моментлэри яддан чыхарыр, бәзән исә дейилән мүддәалардан лазыми нәтичә чыхармырды. Я. Гавенски һәмин шакирдә өз гүввәсинә инам вә бачарыг һисси тәлгин этмәйи гәрәра алыр. Шакирд С. данышаркән муаллим һеч вахт онун өзүнү кәсмир, ялынз данышығынын ахырында бәзи шейлэри бурахдығыны она хатырладыр вә буну элэ эдир ки, шакирд шүбһәсиз яхшы билдийини, ләкин садочә оларак һәмин мәсәләлэри нәздән гачырдығыны һиссә этсин. Бундан сонра муаллим она «3» гиймәт верир. Шакирдлә бу чүр рафтар этмәк һәдәр кетмәди вә о, кетдикчә даһа чәсарәтли олмаға башлады.

Муаллим С. Школьников «Педагожи муһазирәләрдә» этдийи мәрзуәсиндә кимянын тәдрисиндә шакирдләрә нечә фәрди янашығыны нағыл эдир. Муаллим белә һесаб эдир ки, шакирдин фәрди хусусийәтлэрини башлыча оларак конкрет материалын гаврайышы заманы өйрәнмәк лазымдыр.

Шакирдлэрин экспериментлэри, дүстурлары, лаборатор ишлэрини гаврамаг, кимйэви мәсәләлэри һәлләтмәк бачарыгларыны вә с. мүййән-ләшдирмәк вачиб шәртдир.

Бә'зи шакирдләр кимя дәрсләриндә кифайәт гәдәр диггәт кәстәрмир, башгалары исә бу вә я башга сәбәб үзүндән дәрс бурахырлар. Бүтүн бунлар исә мүййәнлини шәрһ етдний ени материалны мәннимсәнилмәсинә мәнфи тә'сир кәстәрми. Бундан башга кимянын бир сыра мәсәләлэри, мәсәлән, дүстур вә я тәнликлэрин тәртиби, оксидләр, туршулар, дузлар вә әсәсләр арасында әләгәләр, дүстурлар вә тәнликләр үзрә һесаблималар, электролитик диссоциация нәзәрийәси, реакция тәнликлэринин нон шәктиндә азылмасы, гурулуш нәзәрийәси вә гурулуш дүстурларынын дүзәлдилмәси вә дикәр мәсәләләр айры-айры шакирдләр тәрәфиндән ялынз чохлу мумарисәләр вәситәсизлә мәннимсәдиләр.

Синиф рәһбәрлэри илә сәһбәт, әв тапшырыгларынын еринә етирилмәси заманы шакирдләр үзәриндә мушәһидә, ени материалны гавранылы-масына һазырлыгга әләгәдәр олан әввәлчә өйрәнлимиш материалын тәкрары вә мөһкәмләндирилмәси, мүййән мөвзү, яхуд фәслин өйрән-лимәсиндән сонра екун мүсәһибәси, йохлама вә практик ишләр айры-ай-ры шакирдлэрин фәрди хусусийәт-лэрини даһа яхшы ашкарә чыхармаг вә онлара көмәк кәстәрмәкдә мүй-әлим Школьникованын ишини асан-лашдырымшыдыр.

VII синиф шакирди С. дәрсләрә чаваб верәркән чох һайәчанланыр, данышаркан кәкәләйнр вә һайәчан-ландыгындан чох вахт дүзкүн на-ғыл эдә билмирди. Һәмнин шакирдә нечә тә'сир кәстәрдийни һаггында да-нышаркан Школкикова дейир:

— Дәрсләри сорушаркан мән сакитләшмәк вә мәсәлэни фикирләш-мәк үчүн һәмнишә она имкан вери-рәм. Бә'зән дә элә олур ки, һәмнин шакирдә суал верир вә чавабы һа-зырлаяна кими башга бир шакирд-дән сорушурам. Башга шакирд ча-ваб вердийи мүддәтдә шакирд С.

сакитләшир, суалы фикирләшир вә дәрси чох раһәт һалда данышмага башлайыр. Элә шакирдләр дә вар ки, мән онлардан демәк олур ки, һәр бир дәрсдә сорушурам. Белә шакирдләр бачарыглы шакирдләр-дир. Тәчрүбә кәстәрир ки, вахтлы-вахтында сорушмадыгда вә наһәтлә этмәдикдә бачарыглы шакирдләр дә тәнбәклик эдир вә архайынлашыр-лар. Буна көрә элә бир вәзийәт ярадырам ки, һәмнин габачыглы ша-кирдләр дә онлара суал вериләчәйи-ли кәзләсиндир вә суаллара чаваб вермәйә һәмнишә һазыр олсунлар.

А. белә шакирдләрәндир. О, ба-чарыглы шакирд олмасына бахма-раг архайынлашмыш вә нәтичәдә «2» гиймәт алмышды. Икинчи рү-дә мән һәмнин шакирдә хусусилә ди-ггәт вермәйә башладым. Икинчи рү-бүн әввалиндә мән ону чагырыб дәр-си сорушдум. О, дәрсини билмәди, бу заман мән кимядан «5» гиймәт алан синиф тәшкилатчысы Бәдалову чагырыб дәрси һәмнин шакирдә бир ердә һазырламагы она тапшырдым. Бундан башга мән биринчи рүбүн материалындан кимйәви дүстур вә тәнликләр тәртиб етмәк үчүн ша-кирд А.-я фәрди әв тапшырыгы вер-дим. Чүнки о, кимйәви ишараләри кифайәт гәдәр мәннимсәмәлишиди. Бу заман мән хәбәрдарлыгы эдиб деди-м ки, ондан һәр бир дәрсдә сорушача-гам. Сонракы дәрсдә һәмнин шакирди бир даһа чагырыб сорушдум. Ени дәрсдә о даһа яхшы чаваб верди.

Шакирдә мән енә дә әв тапшыры-гы вердим. Сонракы дәрсдә енә дә чагырыб сорушдум вә онун били-йиндәки кәсри арадан галдырын-чая гәдәр бу иши давам етдирдим.

Икинчи рүбдә һәмнин шакирд «3» гиймәт алды. Бунула янашы о, би-ринчи рүбүн материалына да яхшы мәннимсәдийини кәстәрди.

Бүтүн бу тәдбирлэрин нәтичәсин-дә мән биринчи рүбдә зәиф гиймәт алмыш бә'зи шакирдлэрин ирәйлә-мәсинә вә икинчи рүбдә «3» вә даһа йүксәк гиймәт алмасына наил олдум.

Кимя үзрә шакирдлэрин мөһкәм билик элдә етмәлэри үчүн кимйәви экспериментлэрин гоюлмасындаки

фәрди янашманын да чох бөйүк әһәмийәти вардыр. Мә'лумдур ки, кимйәви эксперимент шакирдлэрин кимядан билийинни йүксәк кейфий-йәтнә тә'сир едән мүйүм вәситәләр-дән биридир. Кимйәви эксперимент-ләр, маддәләр вә онларын чеврил-мәси, тәбиәтдә вә истеһсалатда кә-дән кимйәви процесслэрин дүзкүн иләшылмасында шакирдләрә кон-крет тәсәввур верир. Буна көрә дә Школкикова ени материалы изаһ едәркән дәрсә кифайәт гәдәр диггәт вермәйән вә яхуд башга шакирдләрә нисбәтән материалы даһа чәттин мәннимсәйән шакирди чагырыб, экс-периментин апарылмасына көмәк етмәйи она тапшырыр вә онула бирликдә тәчрүбә апарыр. Мәсәлән, гидроген мөвзууну өйрәнәркән ша-кирд гидроген алыр. Әкәр шакирд мүстогил олараг вә я мүййәнлини көмәйи илә бу иши көрүрсә, гидро-ген алынмасы мөвзууну даһа яхшы вә узун заман хатырлайыр.

Һесаблама мәсәләлэри заманы шакирдләрә фәрди янашмагын да чох бөйүк әһәмийәти вардыр. Бу, әдәтән асан мәсәләләрдән башла-ныр, сонрадан исә бу иш кетдикчә даһа дә мүрәккәбләшдирлир.

Лакин элә шакирдләр дә вар ки, садә мәсәләләрдән даһа мүрәккәб мәсәләлэри һәлл етмәйә кеңдикдә чәтинлик чәкирләр. Школкикова йол-даш белә шакирдләрә дәрсдән кә-нар вахтларда мәшғул олур.

Мүййәнли белә шакирдләрә асан мәсәлә һәлл етмәйи узун мүддәт да-вам етдирир, сонра исә тәдричән даһа мүрәккәб мәсәләлэрини һәлл олунмасына кечир. Мәсәлән һәлл етмәйә нечә янашмагы хатырлатмаг, һәр шәйдән әввәл мәсәләнин шәрти-ни мәннимсәйини зәрури олдуғуну, нә кими шәрт верилдйини, нәйи вә нечә мүййәнләшдирмәйи бә'зи ша-кирдлэрин тез-тез ядына салмаг ла-зым кәлир.

Һәмнин материалы шакирдләр тәрәфиндән асан мәннимсәнилмәдийини билән Школкикова йолдаш дәрсдә мәсәлә һәлл едәркән әдәтән әввәлчә материалы даһа асан вә тез гавраян.

сонра исә даһа чәттин мәннимсәйән шакирдләрән сорушур вә белә мә-сәләлэри һәлл етмәйи сонунчу ша-кирдләрә тәклиф едир.

Әкәр шакирд мәсәләни һәлл етмә-йиш өһдәсиндән кәлә билмирсә, мүй-әллим һәмнин шакирди дәрсдән сонра сахлайыб, онула әләвә мәшғул олур.

Шакирдләрә бу чүр фәрди янаш-маг нәтичәсиндә әввәлчә мүйвәфғә олмаян бир нечә шакирд дәрсләри-дән «3» гиймәт алмыш вә даһа дә ирәйләмишләр.

Үзүрлү сәбәбә көрә чохлу дәрс бурахан шакирдләрә фәрди янашмаг хусусилә вачиб мәсәләдир. Биликлә-риндәки кәсри арадан галдырмагда вә дәрсләрини даһа яхшы һазырла-магда белә шакирдләрә көмәк етмәк ла-зымдыр.

VIII синиф шакирди К. икинчи рүбдә хәстәләнмиш вә чохлу дәрс бурахмышды. Хәстәләндийи мүддәт-дә бурахдыгы дәрс материалыны да-һа яхшы мәннимсәмәси үчүн Шко-лкикова йолдаш һәмнин материалы һиссәләрә бөлмүшдүр. Шакирд һәр күн һәмнин материалын тапшырыл-мыш мүййәнли һиссәсинә чаваб вер-миш вә беләликлә икинчи рүбүн ахырында бүтүн курсу тамамилә мәннимсәмишдир. Нәтичәдә шакирд «4» гиймәт алмаға лайиг көрүлмүш-дүр.

Дәрсә кәлән, лакин мүнәтәзм ола-раг материаллары өйрәнмәйән ша-кирдлэри чалышдырмаг үчүн дә бу үсуддан бә'зән истифадә етмәк ла-зым кәлир.

Шакирдләрә фәрди янашмаг нә-инки шакирдлэрин кериалийини ара-дан галдырмаға, һәм дә «4» вә я «5» гиймәт алан шакирдлэрин дәрс мүй-вәфғәгийәтинин йүксәлдилмәсинә дә билавәситә көмәк едир.

Мәсәлән, IX синиф шакирди А. кечән дәрс илиндә синифдә кимядан ән зәиф шакирд иди. Бу ил биринчи рүбдә һәмнин шакирд «3» гиймәт алмышдыр. Школкикова кимя ма-раг оятмаг үчүн Фаворискинин һәят вә фәалийәти һаггында мө'рузә яз-магы һәмнин шакирдә мәсәләт көр-

мүш вэ она лазымн материаллар көстөрмншдир. Шакирд мэрүзэе чидиййэтлэ хазырламыш, кимя саһэснндэ чохлу китаблар окумуш-дур. Нэтичэдэ шакирд чох яхшы мэрүзэ этмиш вэ бүтүн синиф ону марагла динлэмншдир.

Бундан сонра мүаллим програм материалыны һэмн шакирддэн сорумшудур. Шакирд яхшы чаваб вермиш вэ икинчи рүбдэ дэ «4» гиймэт алмышдыр.

Юхарида көстөрилэн мисаллар шакирдлэрэ фэрди янашмағын эһэмийэтини, шакирдлэрин керилийини арадан галдырмаға вэ орта гиймэти олан шакирдлэри даһа яхшы чалышмаға тэһрик этдийини айдын көстөрир.

Шакирдлэрин керилийи мүхтэлиф сөбблэр үзүндөн әмәлә кәлир вэ буна көрә дэ бу нөгсанлары арадан галдырмағ үчүн мүхтэлиф методлардан истифадә этмәк лазымдыр.

Бәзи шакирдлэр дәрси билдиклэри һалда данышаркөн чох вахт һәғачанланыр, дүзкүн чаваб вермирләр. Дикәр шакирдлэр исә тәнбалчк эдир, әв тапшырығларыны ери-нә етирмирләр. Үчүнчү групп шакирдлэр исә дәрсә кифайәт гәдәр диггәт көстөрмирләр. Бир чох башға шакирдлэриң керидә галмасы исә дәрс бурахмағ вэ башға сөббләрлә исәһ олунур.

Школьниковә һәр бир шакирди диггәтлә өйрәннб онлара фәрди янашмағла, нонкин айры-айры шакирдлэрин керилийини арадан галдырмыш, һәм дэ бүтүн шакирдлэрин дәрс мүвәфғәғийәтинин хейли дәрәдәдә йүксәлмәсинә наил олмуш-дур.

Мәктәбин «Педагожи мүһазирәсіндә», «Шакирдләрлә фәрди иш апарылмасында дивар гәзитинин ролу» мөвзуанда чыхыш эдән мәктәбин директору Н. Вакулова йолдаш шакирдләрлә фәрди ишдә мәктәбдә чыхарылан дивар гәзитлэринин чох бөйүк әһәмийәти олдуғуну гейд этмишдир.

IX синифдә охуян шакирд Н. дәрсләриндә мүвәфғәғ олур, һумани.

тар элмләрә марағ көстөрирди. О. муталиә илә чох мәшғул олурду. Бунулла янашы һәмн шакирд мүтәшкәкилик көстөрмир, дәрс заманы кәнар ишләрлә мәшғул олур вә йолдашларынын фикирни яйынлырды. Валидейини чағырмағла һәмн шакирдлә бир нечә дәрә сөһбә апарылмыш, лаккин бу, лазымн нәтичә вермәмишди. Сонра йолдашлары һәмн шакирд һагғында дивар гәзитинә фел'етон язмашлар.

Бундан бир аз сонра «Шакирд Н сәһвини бойнуна алды» башлығы алғында һәмн шакирд һагғында дивар гәзитиндә мә'лумат верилмишдир. Бу икинчи мәғаләдә исә белә дейлир: «Дивар гәзитиндә язылан фел'етону IX синиф шакирдлэри мүзакирә этмишләр. Шакирд Н. тәғсирини бойнуна алыб әтираф этмишдир ки, бу һәрәкәт үчүн о, чох хәчәләт чәкир». Нәтичәдә инди һәмн шакирд дәрсләрлә өзүнчү чох яхшы апарыр. Бундан сонра шакирдин анасы мәктәбә кәлмиш вә ушаға чох яхшы тәғсир этмиш мәктәб коллективинә өз разылығыны билдирмишдир.

VIII синиф шакирди З. физики чәһәтдән тамамилә сағлам олуб, мәктәбин идман ярышларында дәрәләрлә иштирак этмишдир. Буна бахмайрағ һәмн шакирд идман формасыны мәктәбә кәтирмир вә бәдән тәрбийәси дәрсләринә әтинасыз янашырды. Бу бәрәдә дивар гәзитиндә белә бир мәғалә дәрч эдилмишдир: «Шакирд З. яддан чыхарыр ки, ялныз һәр күн мәшғул олмағла идман саһәсиндә яхшы нәтичәләр элдә этмәк мүмкүндүр. Әсл идманчы исә мәһз күндәлик идманла мәшғул олмағла» («Идманчы»).

VIII синиф һәмн мәғаләни музакирә этмиш вә шакирд З. тәғсирини бойнуна алмышдыр. Бундан сонра һәмн шакирд мәктәбин идман комитәси тәркибинә дахил эдилмишдир. Инди шакирд комитәнин ишиндә бөйүк фәалийәт көстөрир. О, вәлейбәк ярышларынын фәал иштиракчысы олуб, һәмн яшлы гызлар

арасында район үзрә узаға тулланмағ ярышларында биринчи ери тутмушдур. Шакирд З. эйин заманда бәдән тәрбийәси дәрсләриндә дэ өзүнчү нүмунәни апарыр.

IX синиф шакирди М. ятағйндан тез дура билмәдийн үчүн сәһәр гимнастикасына мүнтәзәм кечикир, бәзән исә дәрсә дэ кәлмирди. Шакирдин бу нөгсаныны арадан галдырмағ вә сәһәр гимнастикасына мүнтәзәм кәлмәсини тәһмин этмәк үчүн, синиф рәһбәри вә шакирдин валидейини чох сәғй этмишләр. Синиф йолдашлары да бир нечә күн сәһәрләр нөвбә илә она зәнк вурмушлар. Шакирдин анасы һәтта зәнк вуран сааты онун янында боймушдур. Лаккин бүтүн булар да шакирдә аз тәғсир көстөрмиш вә о, сәғдә сәһәр гимнастикасына вә дәрсләрә кечикмәкдә давам этмишдир.

Бундан сонра IX синиф шакирдлэри дивар гәзитиндә кичик фел'етон язмаш вә һәмн шакирдин әчайиб юхусуну тәғид этмишләр.

Шакирд М. мәғаләни охудугдан сонра өзү синиф рәһбәринин янына кәләрәк демншдир:

— Әкәр мән бундан сонра үзүрсүз оларағ, һәтта бир дәрс белә бурахсам, сиз мәнә мәктәбдән чыхарынчәдәк өлчү көтүрә биләрсиниз. Үзүрсүз сәбәбә көрә дәрс бурахарағ чох ағыр бир күнаһ ишләтдийими мән чох яхшы башла дүшмушәм.

Шакирд бундан сонра доғрудан да дәйишилмиш, сәһәр гимнастикасына вә дәрсләрә вахтында кәлмәйә башламышдыр.

«46-чы» адлы күндәлик мәктәб дивар гәзити шакирдлэрин керилийини арадан галдырмағ, онлары чалышдырмағ вә хуәсислә шакирдләрлә фәрди иш апармағда мәктәбин педагожи коллективинә чох яхындан көмәк эдир.

Фәрди янашмағ нәтичәсиндә 46 нөмрәли мәктәб мүаллимлэри шакирдлэрин нөгсанларыны, онларын билийиндәки кәсир чәһәтләрә арадан галдырмағ саһәсиндә хейли иш көрмушләр. Нәтичәдә шакирдләр

мүнтәзәм оларағ мәшғәләрә кәлир, сәһәр гимнастикасына кечикмирләр. Онлар һәмчинин күндәлик иш режимини мүтәшкәккил гурур, интизам нүмунәлэри көстөрирләр.

Юхарида көстөриләнләр эйин заманда сүбүт эдир ки, шакирдләрә сон дәрәчә һәссаслығла янашарағ, онларын бүтүн фәрди хуәсисийәтлэрини нәзәрә алаң, өз мәсләһәтлэри илә вахтында онларә көмәк эдән мүаллимләр тәһмин-тәрбийә ишиндә мүсбәт нәтичәләр элдә әдирләр.

Юхарида дейиләнләрдән белә айдын нәтичә чыхыр ки, шакирдләрлә фәрди иш аңағ керидә галан шакирдләрлә ишләмәк демәк дейилдир. Тәкчә керидә галан шакирдләрлә дейил, орта вә истәдәдлы шакирдләрлә дэ фәрди иш апардыға даһа яхшы нәтичәләр элдә этмәк олар.

Мүаллим мүэйән шакирдә, һәтта, бир нечә дәрә дәрс демәсиндән асылы олмайрағ фәрди сүрәтдә янашмалы вә ону даим өйрәнмәлидир. Һәр бир шакирди даим вә әтрафлы өйрәнмәдән тәһмин-тәрбийә ишиндә сәмәрәли нәтичә элдә этмәк олмәз.

Шакирдлэри әтрафлы өйрәнмәк, онлары ялныз дәрсдә өйрәнмәк демәк дейилдир. Беләликлә, шакирдлэри ялныз дәрсдә дейил, дәрсдән кәнар вахтларда, аиләдә, ичтиман ерлардә өйрәнмәк, онларын фәрди кейфийәтлэрини, мүсбәт вә мәнфи хуәсисийәтлэрини, арзу вә истәкләрини, марағ вә һәвәсини нәзәрә алмағ лазымдыр. Шакирдлэрин фәрди хуәсисийәтлэрини өйрәннб мушаһидә эдиркән мүаллимләр вә синиф рәһбәрлэри лазымн гейдләр апармалы вә бүтүн бу материаллар әсәсында шакирдләрә объектив психоложи характеристика тәртиб этмәлидирләр.

Юхарида көстөриләнләрдән эйин заманда белә бир нүһүм нәтичә чыхыр ки, шакирдлэрин фәрди хуәсисийәтлэриндән асылы оларағ фәрди ишн характери дә мүхтәлиф олур. Мәсәлән, бәзи шакирдләрлә биз фәрди ишн онларын керидә галмасына йол вермәмәк үчүн апарырығ. Дикәр шакирдләрлә фәрди иш онла-

рын дэрс мұвэффегийятини йүксәлтмәк, үчүнчү групп шакирдләрлә исә онларын ярадычылыг бачарыгыны артырмаг үчүн һәятә кечириллир. Шакирдләрдин фәрди хусусийятләринин уочуну апармаг чох вачиб мәсәләдир. Хатырда сахламаг лазымдыр ки, шакирдләрдин фәрди хусусийятләрини һесаба алмаг тәкчә дидактика үчүн дейил, һәм дә шакирдләрди тәрбиһәләндирмәк, айры-айры шакирдләрдин мәнфи хусусийятләрини вә зәрәрни вәрдишләрини арадан галдырмаг үчүн вачибдир.

Мүәййән мәнфи хусусийятләрини арадан галдырмаг истәдикдә шакирдләрә фәрди тапшырыглар вериб, бу тапшырыгларын еринә етирилмәсини инәдлә йохладығымыз кимн, тәлим ишиндәки нөгсән вә чатышмаян чәһәтләрди арадан галдырмаг вә дэрс мұвэффегийятләрди үчүн дә шакирдләрә биз фәрди тапшырыглар вермәлийик.

Тәлим ишиндә мүәллим бүтүн синифлә ишләдийн заман, яхшы нәтичәләр әлдә етдийн кимн, шакирдләрлә коллектив шәрәнтдә тәрбиһәви иш апардыгдә ялныз мұвэффегийят гәзәнә биләр.

Мәсәлән, мүәллим Казаринова шакирдләрә ялныз фәрди янашмаг нәтичәсиндә дейил, һәм дә бүтүн синифлә ишләдийн үчүн онларын 100 фәиз мұвэффегийят кәстәрмәсинә наил олмушдур.

Мүәллим Бенкенштадтын иш үсунун тәһлили кәстәрив ки, о, бүтүн педагожи просеси һәр бир шакирдлә фәрди ишләмәк методуну дүзкүн билмәк әсасында гурмушдур.

Мүәллим Л. Петре тәлими тәрбиһә илә дүзкүн әләгәләндирәрәк, ушагларын мәнфи хусусийятләрини арадан галдырылмасы вә мүсбәт кейфийятләринин инкишаф ет-

дирилмәсилә сәмәрәли нәтичәләрә наил олмушдур.

Мүәллим Я. Гавенски бүтүн өз ишини ялныз шакирдләрдин нөгсән вә чатышмаян чәһәтләрини арадан галдырылмасы үзәриндә дейил, эйни заманда онларын мүсбәт кейфийятләринин һәр вәһилә инкишаф етдирилмәси вә мөһкәмләндирилмәси үзәриндә гурур.

Мүәллим Школникова исә шакирдләрә фәрди тапшырыг вермәк ишини хусусилә диггәтлә ишләмишдир.

Бу кәстәриләндәрән мәлум олдуғу кимн, һаггында данышдығымыз мүәллимләрдин һәр биринин өзләринә мәхсус иш методлары вардыр. Ләкин мүәллимләрдин бу фәрди иш методларында да үмүмн бир чәһәт иозәрә чарпыр. Бу үмүмн чәһәт исә ушағын шахсийятинә һөрмәт вә мөһәббәт кәстәрмәкдән ибарәтдир.

Габагчыл мүәллимләрдин иш тәчрүбәси эйни заманда кәстәрив ки, педагожи ишдә һәр һансы бир шаблон вә формализм фәйдә вермир. һәр бир айры-айры һалларда айры-айры шакирдләрә фәрди сурәтдә янашмаг вә онларын дэрс мұвэффегийятини үчүн иш методу сечмәйә ярадычы ишәкилдә янашмаг лазымдыр.

46 нөмрәли мәктәбин габагчыл мүәллимләрди шакирдләрә фәрди сурәтдә янашаркән, айры-айры йолларла һәркәт едирләр. Ләкин онлар әлдә едилән нәтичәләрә архайнлашмыр вә шакирдләрдин мұвэффегийятини үчүн тәлим-тәрбиһә ишиндә ени-ени үсунлар, шакирдләрә севки вә мөһәббәтлә, бөйүк гайгы кешликлә янашмаг йоллары ахтарыб таппаг үзәриндә чалышырлар ки, бу да педагожи ишдә чох мүнһүс чәһәтдир.

ДИЛ ВӘ ӘДӘБИЯТ ТӘДРИСИ

Досент А. АБДУЛЛАЕВ.

V—VII СИНИФЛӘРДӘ АЗӘРБАЙҖАН ДИЛИ ГРАММАТИКАСЫНЫН ТӘДРИСИ ЬАГГЫНДА

V синифдә АзәрбайҖан дилинин тәдريس шакирдләрдин IV синифдә газандыглары биликләр әсасында гурулмалыдыр. Буна кәрә V синифдә дэрс дейн мүәллимләр ибтидаи синифләрдин һәм програм вә дәрәликләрини, һәм дә орада тәтбиг едилән иш үсунларыны яхшы билмәлидирләр.

V синфә кечмиш шакирдләр нитг һиссаларни вә чүмлә һаггында бә'зи мәлумата маликидирләр. Онлар бә'зи орфографик вә дурғу ишарәләрди гәйдәларыны билир вә онлары мүәййән дәрәчәдә тәтбиг етмәйи бачарырлар. Буна кәрә V—VII синифләрдә шакирдләрә мәлум олан материалы, онларын куя һеч билмәдикләри бир шей кимн кечмәк, әлбәттә, сәһв олар.

Мүәллим нөвбәти мөвзуу изаһ етмәйә башларкән, шакирдләрдән һәмин мөвзу һаггында билдикләрини сорушмалы, сонра исә ени мәлуматын верилмәсинә кечмәлидир. Бу ени мәлуматла кечилмиш мәлумат арасында әләгә яратмаг иши зәруридир.

Шакирдләрдин V синфә кечдикдән сонра тәсадүф етдикләри чәтнинликләри (тәләбатын артмасы, ени дәрәлик вә с.) һесаба алмаг, онлары арадан галдырмаг да чох мүнһүмдур.

Мүәллим грамматиканын айры-айры бөлмәләрини өйрәдиркән аша-

ғыдакы кәстәришләрди нәзәрдә тутмалыдыр:

1. V синифдә АзәрбайҖан дили фонни шакирдләрдин I—IV синифләрдә синтаксис вә дурғу ишарәләрди һаггында алдыглары бәсит мәлуматын тәклары илә башланыр. һәмин мәлумат нитг һиссаларини өйрәнмәк, өз нитгләрини инкишаф етирмәк вә дурғу ишарәләриндән дүзкүн истифадә етмәйи бачармаг үчүн шакирдләрә лазымдыр. Шакирдләр I вә I½ ил мүддәтиндә дурғу ишарәләрини ишләтмәк үчүн әсәсән бу синтактик мәлумата истинад едәчәкләр. Әлбәттә, шакирдләрдә бу бөлмәйә анд мөһкәм, әсәслы билик вә вәрдишләрә олдуғда, белә мәшғәләрә артыг саат сәрф етмәйә эһтиҗалмыр.

Мүәллим сонракы мәшғәләрдә, йә'ни бешинчи вә алтынчы синифдә биринчи ярым илдә шакирдләрдин дурғу ишарәләрди вәрдишләрини (програм дайрсиндә) мөһкәмләтмәк вә кенишләндирмәйи, имла вә ифадә языларын гиймәтләндирилмәсиндә ялныз орфографик сәһвләри дейил, һәм дә дурғу ишарәси сәһвләрини нәзәрә алмағы унутмамылдыр.

V синиф шакирдләрди чүмләдә мүбтәдә вә хәбәр гуруларыны таппаг бачарығына йийәләнмәлидирләр.

